

Rumeli

RUMELİ İSLÂM ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

مجلة روم ايلي للبحوث الإسلامية | Rumeli Journal of Islamic Studies

ISSN : 2564 - 7903 • Yıl / Year : 2025 • Sonbahar / Fall • Sayı / Issue : 16

TRAKYA
ÜNİVERSİTELER BİRLİĞİ
İLAHİYAT FAKÜLTELERİ

RUMELİ

İslâm Araştırmaları Dergisi

مجلة روم ايلي للبحوث الإسلامية / Journal of Islamic Studies

Yıl / Year: 2025 – Sonbahar / Fall – Sayı / Issue: 16

ISSN: 2564-7903

eISSN: 3023-8498

Dergimizin Tarandığı Veritabanı ve İndeksler:

RUMELİ İslâm Araştırmaları Dergisi | Journal of Islamic Studies

مجلة روم ايلي للبحوث الإسلامية

ISSN: 2564-7903

eISSN: 3023-8498

Kapsam | Scope: Dinî Araştırmalar, İslam Araştırmaları, Balkan Araştırmaları / Religious Studies, Islamic Studies, Balkan Studies

Periyot | Period: Yılda 2 Sayı (30 Nisan & 31 Ekim) / Biannual (30 April & 31 October)

Yayın Dili | Language Publication: Türkçe & İngilizce & Arapça & Arnavutça & Boşnakça / Turkish & English & Arabic & Albanian & Bosnian

Rumeli İslâm Araştırmaları Dergisi Uluslararası bilimsel hakemli bir dergidir.
Rumeli Journal of Islamic Studies is a international peer-reviewed academic journal.

Yayıncı / Publisher

Trakya Üniversitesi Matbaası
Edirne Teknik Bilimler MYO Sarayıçı Yerleşkesi Edirne, TÜRKİYE

Amblem ve Kapak Tasarımı | Emblem and Cover Design

Dr. Öğretim Üyesi Ömer Kasım Kahya

Grafik Tasarım ve Mizanpaj | Graphic Design and Layout

Dr. Öğretim Üyesi İlir Rruça

Rumeli İslâm Araştırmaları Dergisi, Creative Commons Atıf 4.0 International License (CC BY NC) ile lisanslanmıştır. Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Rumeli Journal of Islamic Studies is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY NC). Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Rumeli İslâm Araştırmaları Dergisi'nde yayımlanan yazıların tüm içerik sorumluluğu yazarlarına aittir.

All the responsibility for the content of the papers published in Rumeli Journal of Islamic Studies belongs to the authors.

İletişim | Communication

Trakya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Balkan Yerleşkesi 22030 Edirne- TÜRKİYE

Tel: 0 284 235 68 99 Fax: 0 284 235 08 87

rumelislam@trakya.edu.tr

<https://dergipark.org.tr/rumeli>

<https://rumeli.trakya.edu.tr/>

RUMELİ
İslâm Araştırmaları Dergisi
Journal of Islamic Studies
مجلة روم ايلي للبحوث الإسلامية

ISSN: 2564-7903

eISSN: 3023-8498

SAHİBİ | OWNER

Trakya Üniversiteler Birliği İlahiyat Fakülteleri Adına

Prof. Dr. Necdet Ünal

Trakya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

EDİTÖR | EDITOR IN CHIEF

Dr. Mustafa Barış

mustafabaris@trakya.edu.tr / Trakya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

YARDIMCI EDİTÖRLER | CO-EDITORS

Dr. Öğretim Üyesi Halil İbrahim Kaygısız

hibrahimkaygisiz@trakya.edu.tr / Trakya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

Doç. Dr. Zehra Gözütok Tamdoğan

ztamdogan@nku.edu.tr / Namık Kemal Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

Doç. Dr. Sıddık Ağcöban

s.agcöban@klu.edu.tr / Kırklareli Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ | RESPONSIBLE MANAGER

Prof. Dr. Nurullah Koltas

nurullahkoltas@trakya.edu.tr / Trakya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

REDAKSİYON / REDACTION

Dr. Öğretim Üyesi Uęur Boran

ugurboran@trakya.edu.tr / Trakya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

Basım Tarihi / Printing Date

Ekim / October – 2025

Araştırma Makaleleri / Articles

MALİ'DE EVLİLİK YAŞI TARTIŞMALARI VE FIKHİ AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Geliş Tarihi : 2 Haziran 2025

Kabul Tarihi : 7 Ağustos 2025

Salem HAİDARA*

Mehmet DİRİK**

Özet

Bu makale, Mali Cumhuriyeti'nde evlilik yaşıyla ilgili tartışmaları İslâm hukuku ve modern hukuk sistemleri bağlamında incelemektedir. Mali Cumhuriyeti'nde halkın büyük çoğunluğu Müslüman olup, özellikle kız çocuklarının evlendirilmesinde bülûğ esas alınmakta ve bu anlayış erken evlilik olarak görülmemektedir. Mali Medeni Kanunu'nun evlenme yaşını kadınlar için 16, erkekler için 18 olarak belirlemesi, klasik fıkıh anlayışıyla kısmi bir örtüşme göstermektedir. Ancak uluslararası sözleşmelere uyum amacıyla evlenme yaşını 18'e yükseltmeyi hedefleyen düzenlemeler, toplumsal ve dinî tepkiler nedeniyle başarısız olmuştur. Çalışmada, evlilik yaşına ilişkin İslâm hukukundaki klasik görüşler ile Mali örneği karşılaştırmalı olarak ele alınmakta; Türkiye'deki düzenlemeler üzerinden modern hukuk sistemleriyle mukayesesi yapılmaktadır. Sonuç olarak, evlenme yaşına ilişkin düzenlemelerin toplumsal meşruiyet kazanabilmesi için yerel değerlerle uyum içinde olması gerektiği, İslâm hukukunun maslahat ilkesinin ise bu tür düzenlemelere imkân verdiği savunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İslâm Hukuku, Aile Hukuku, Mali Cumhuriyeti, Medeni Hukuk, Evlenme yaşı.

DEBATES ON THE AGE OF MARRIAGE IN MALI: AN ISLAMIC JURISPRUDENTIAL PERSPECTIVE

Abstract

This article examines the debates surrounding the legal age of marriage in the Republic of Mali within the framework of Islamic law and modern legal systems. In Mali, where the majority of the population is Muslim, reaching puberty is often considered sufficient for marriage, particularly in the case of girls, and this is not perceived as child marriage by many. The Malian Civil Code sets the minimum marriage age at 16 for girls and 18 for boys, which partially aligns with traditional Islamic jurisprudence. However, attempts to raise this age to 18 in accordance with international conventions have failed due to strong societal and religious opposition. The study presents a comparative analysis of classical Islamic views on marriage age with the Malian case and contrasts these with the legal developments in Turkey. It argues that for legal reforms concerning marriage age to gain societal legitimacy, they must be harmonized with local values, and that the Islamic legal principle of maslaha (public interest) provides a flexible foundation for such alignment.

Keywords: Islamic Law, Family Law, Republic of Mali, Civil Law, Age of marriage.

Giriş

Mali Cumhuriyeti, coğrafi olarak Batı Afrika'nın ortasında yer alan, denize kıyısı bulunmayan kara ve sahra niteliğinde bir ülkedir. Topraklarının yaklaşık yarısı Büyük Sahra

* Doktora öğrencisi, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslâm Bilimleri Bölümü, İslâm Hukuku Anabilim Dalı. E-Posta: salemhaidara55@gmail.com ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0000-6859-574X>.

** Prof. Dr. İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslâm Bilimleri Bölümü, İslâm Hukuku Anabilim Dalı. E-Posta: mehmet.dirik@ikcu.edu.tr ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1581-7836>, DOI: 10.53336/rumeli.1711996.

İntihal: Bu makale "iThenticate" intihal tarama programında taranmış ve intihal içermediği tespit edilmiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.

Atıf / Citation: Haidara, Salem; Dirik, Mehmet, "Mali'de Evlilik Yaşı Tartışmaları Ve Fıkhi Açidan Değerlendirilmesi". *Rumeli İslâm Araştırmaları Dergisi* 16 (2025), 103-121.

Copyright © CC BY-NC 4.0

Çölü ile kaplı olan ülkede nüfus, daha çok güney ve batı kesimlerde yoğunlaşmıştır. Yaklaşık 1.240.000 km² yüzölçümüne sahip olan Mali Cumhuriyeti'nin nüfusu 23 milyon olup, halkın yaklaşık %95'i Müslümandır.⁶¹ Mali toprakları, tarih boyunca Gana, Mali ve Songhai gibi büyük İslâm imparatorluklarına ev sahipliği yapmıştır. Ancak 19. yüzyıl ortalarında Fransız sömürgeciliğine maruz kalan bu bölge, 1855'ten 1960 yılına kadar süren işgal süreciyle birlikte söz konusu krallık ve imparatorlukların yıkılmasına sahne olmuştur.⁶² Bu tarihî, coğrafi ve sosyo-kültürel arka plan, Mali Cumhuriyeti'nde evlilik yaşıyla ilgili tartışmaların hem toplumsal hem de dinî bağlamda ele alınmasını gerekli kılmaktadır.

Tarihsel süreçte güçlü bir medeniyet birikimine sahip olan Mali, İslâmî geleneklerden etkilenen gelişmiş bir idari teşkilat kurmuştur. Merkezî bölgesi Kangaba olan bu yapı; Dugu (köy), Kafo (köyler grubu), Kafolat (bölge) ve Diyamana (eyalet) gibi hiyerarşik birimlerden oluşmaktaydı. Yöneticilere “Manisi”, vilayet düzeyindeki idarecilere ise “Koi” unvanı verilmiş; Koi'nin yardımcılığını ise vergi ve güvenlikten sorumlu “Farba” ile “Macrif” üstlenmiştir.

Mali Cumhuriyeti'nde yargı sistemi dikkatle yapılandırılmış, bu süreçte büyük ölçüde İslâm dünyasından, özellikle de Mısır'dan etkilenilmiştir. Bu etkiyle birlikte kadılar toplumda saygın bir konuma yükselmiş; en yüksek kadı ise başkentte görev yaparak doğrudan sultana danışmanlık etmiştir.⁶³

Mali Cumhuriyeti'nin tarihî, coğrafi ve sosyo-kültürel yapısı ile İslâmî geleneklere dayanan köklü idarî ve hukukî mirası birlikte değerlendirildiğinde; evlilik yaşı gibi dinî ve toplumsal meselelerin yalnızca pozitif hukuk normları çerçevesinde değil, aynı zamanda tarihsel, kültürel ve fikhî bağlamlarda çok yönlü olarak ele alınması bilimsel açıdan kaçınılmaz bir gereklilik hâline gelmektedir.

İslâm hukuku, bireyin hem Allah ile olan ilişkisini hem de diğer insanlarla olan sosyal ilişkilerini düzenleyen kapsamlı bir hukuk sistemidir. Bu sistemin önemli bir boyutunu, kadın ve erkek arasındaki birlikteliği meşru zemine oturtan nikâh akdi oluşturmaktadır. Nikâh, yalnızca cinsel birlikteliği değil; aynı zamanda tarafların hak ve sorumluluklarını karşılıklı güven, sevgi ve merhamet ekseninde tanımlayan bir kurumdur. Fıkıh mezhepleri, nikâhın rükûn ve şartlarını ayrıntılı biçimde ele alarak evlilik hukukuna dair kapsamlı bir külliyat ortaya koymuşlardır. Bu kuramsal zemin, asırlar boyunca İslâm toplumlarında uygulama alanı bulmuş; farklı bölgelerde örf, mahallî ihtiyaçlar ve siyasî otoritelerle etkileşim içinde

⁶¹ İdris Traore, *Ahkâmu'z-zevâc fî kânûni Cumhûriyyeti Mali*, (Câmi'atü'l-Meliki Su'ûd: 1439/2018), 14-15.

⁶² Ahmet Kavas, “Mali”, *DİA*, (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 27/493-504.

⁶³ Muhammed Fadıl Ali Bârî-Said İbrahim Kraydiyyah, *el-Müslimûn fî Garbi İfrikya tarihun ve hadâre*, (Lübnan: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2007), 94-95.

çeşitlenerek uygulanmıştır. Özellikle Osmanlı gibi bazı İslâm devletlerinde, şer'î hukuk ile örfî hukukun birlikte işlediği karma modeller ortaya çıkmıştır.

Ancak modern dönemde, Batı sömürgeciliği ve kültürel etkiler neticesinde pek çok Müslüman ülkede İslâm hukukunun toplumsal alandaki etkinliği azalmış, yerini Batı menşeli beşerî hukuk sistemleri almıştır. Bazı ülkelerde bu dönüşüm tamamen seküler yapılarla sonuçlanırken, bazılarında karma modeller benimsenmiştir. Mali Cumhuriyeti de bu dönüşümden etkilenmiş; laik hukuk sistemine geçmesine rağmen, toplumun önemli bir kesimi dinî ve kültürel kodları içselleştirdiği için özellikle aile hukuku alanında İslâmî uygulamalara bağlı kalmayı sürdürmüştür. Azınlık bir kesim beşerî hukuk normlarını benimserken, büyük çoğunluk evlilik ve ailevi meselelerin çözümünde İslâm hukukuna ait hükümleri tercih etmiştir. Bu bağlamda, evlilik yaşı meselesi Mali Cumhuriyeti'nde hem hukukî hem de toplumsal düzeyde önemli bir tartışma konusu hâline gelmiştir.

Bu çalışma, söz konusu tartışmaların tarihsel arka planını ve fikhî yönünü ortaya koyma amacıyla kaleme alınmıştır. Bu doğrultuda, ilk olarak Mali Cumhuriyeti'nin yapısı ile tarihî ve yargısal arka planına dair kısa bir değerlendirme sunulacaktır. Ardından İslâm'da evliliğin yeri ve önemi ele alınacak; devamında ise Mali hukuk sisteminde evlilik yaşı ile taraflarda aranan şartlara ilişkin yasal düzenleme girişimleri incelenecektir. Son olarak, İslâm hukukunda evlilik yaşına dair klasik görüşler ışığında bir değerlendirme yapılacaktır. Bu bağlamda, İslâm hukuku ile beşerî hukuk sistemleri arasındaki benzerlikler ve farklılıklar mukayeseli olarak analiz edilecektir. Ayrıca, klasik ve modern hukuk anlayışlarını karşılaştırmak amacıyla Türkiye'deki evlilik yaşı düzenlemelerine de kısaca değinilerek konunun daha geniş bir perspektiften ele alınması hedeflenmektedir.

1. İslâm'da Evliliğin Yeri ve Önemi

İslâm dini, insan neslinin meşru bir yolla devamının yegâne yolu kabul ettiği ve insanın akrabalık bağı içerisinde sosyalleşmeyi kazandığı nikâh akdine ve bununla kurulan aile müessesesine büyük önem atfetmektedir. Kur'ân-ı kerîm'de bu hususa işaretle *“Kendileri ile huzur bulasınız diye sizin için türünüzden eşler yaratması ve aranızda bir sevgi ve merhamet var etmesi de O'nun (varlığının ve kudretinin) delillerindendir. Şüphesiz bunda düşünen bir toplum için elbette ibretler vardır.”*⁶⁴ buyurulmaktadır. İslâm'da evlilik, sadece bireysel ihtiyaçları karşılamayı amaçlayan bir kurum olmanın ötesinde; sevgi, merhamet, iffeti koruma, temizlik ve neslin devamını sağlayarak toplumun salih bireylerle ıslah edilmesi gibi belirli hedeflere ulaşmanın bir vasıtası olarak görülmektedir. Bu çerçevede nikâhın çeşitli

⁶⁴ Rûm, 30/21.

işlevleri bulunduğu ve bunların ancak kadın erkek birlikteliğinin nikâh temeline dayandırılmasıyla gerçekleşebileceği kabul edilmektedir.

Nikâh bütün şer'î delillerin birleştiği hukukî işlemlerden, akitlerden biridir. İslâm'ın kutsal kitabı Kur'ân-ı Kerîm'de nikâhla ilgili pek çok âyet bulunmaktadır. Mesela “*Sizden bekâr olanları, kölelerinizden ve cariyelerinizden durumu uygun olanları evlendirin...*”⁶⁵ Âyetinde Allah, müminleri evliliği tavsiye etmektedir. Hz. Peygamber de “Sizden evlenmeye güç yetirenler evlensin”⁶⁶ hadisiyle nikâhın bireysel önemine dikkat çekmektedir. Ayrıca “Nikâh benim sünnetimdir. Benim sünnetimden yüz çeviren benden değildir. Evleniniz. Çünkü ben diğer ümmetlere karşı sizin çokluğunuzla iftihar ederim”⁶⁷ buyurarak nikâhın ümmet açısından da anlam taşıyan bir sünnet olduğuna dikkat çekmektedir.

İslâm hukuku açısından evlilik (nikâh), dinî bir yönü olan, ancak aynı zamanda dünyevi sonuçlar doğuran bir akittir. Fukahâya göre nikâh, tarafların karşılıklı îcap ve kabul ile kurdukları, cinsel birlikteliği helal kılan bir sözleşmedir.⁶⁸ Bu yönüyle nikâh, yalnızca hukukî değil, aynı zamanda dinî bağlayıcılığa da sahip bir akittir. Nikâhın taraflarının bir kadın ve bir erkekten oluşması gerektiği hem Kur'an hem de sünnet ile sabittir⁶⁹ ve bu konuda fukahâ arasında icmâ vardır.⁷⁰

2. Mali Cumhuriyeti'nde ve İslâm Hukukunda Evlilik Kurumu, Evlilik Yaşı ve Tarafların Nitelikleri

Mali Cumhuriyeti'nde evliliğin tanımı, 03 Aralık 2011'de yürürlüğe giren 2011-087 sayılı “Code des personnes et de la famille” (Kişiler ve Aile Kanunu) ile yapılmıştır. Bu kanunun 280. maddesine göre evlilik, kamuya açık medenî bir sözleşme olarak tanımlanmakta; bir erkek ile bir kadının, yasal şartlar altında oluşturdukları bir birliktelik olarak kabul edilmektedir. Kanunun 282'inci maddesi evliliği dinî bir ibadet ya da ritüelden ziyade medenî ve hukukî bir sözleşme olarak görür ve resmî makamlarda kamuya açık şekilde gerçekleştirilmesini şart koşar. 281'inci maddede ise evliliğin taraflarının yalnızca bir erkek ve bir kadın olabileceği özellikle vurgulanmıştır; dolayısıyla eşcinsel birliktelikler bu hukuk sistemi içerisinde geçerli kabul edilmemektedir.

⁶⁵ en-Nur, 24/32.

⁶⁶ Buhârî, Nikâh, 2-3; Müslim, Nikâh, 1.

⁶⁷ İbn Mâce, Nikâh, 1.

⁶⁸ Alâeddin Ebû Bekir b. Mes'ûd el-Kâsânî, *Bedâiu's-senâi' fî tertibi's-ş-şerâi'*, I-V, (Beyrut: y.y., 1982) 5/118; Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah İbn Kudâme, *el-Muğnî*, (Kahire: Mektebetü'l-Kahire, 1388/1968), 6/486.

⁶⁹ Bkz. en-Nisâ 4/3; en-Nûr 24/32.

⁷⁰ Ebû Bekir Muhammed b. Ebî Sehl es-Serahsî, *el-Mebsût*, (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1414/1993), 4/193; Ebû Zekeriyâ Muhyiddîn b. Şeref en-Nevevî, *el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzebe*, (Beyrut: Dâru'l-fîkr, t.y.) 17/204; Fahrüddin Osman b. Ali Zeyla'î, *Tebyînü'l-hakâik şerhu Kenzi'd-dekâik*, (Bulak: Matbaatü'l-kübrâ, 1313) 2/250.

Mali Cumhuriyeti Kişiler ve Aile Kanunu'ndaki evlilik tanımı ile İslâm hukuku arasındaki temel fark, evliliğe atfedilen anlamda ortaya çıkmaktadır. Mali hukuku evliliği daha çok sosyal bir sözleşme olarak görürken, İslâm hukuku bu akde hem ibadet sorumluluğu hem de ahlakî mesuliyet yüklemektedir. Bu öneminden dolayı aile hukuku konuları, bazı fıkıh kitaplarının konu sıralamasında ibadetlerle muamelat konuları arasında yer almaktadır. Bununla birlikte, her iki sistemde de evliliğin tarafların karşılıklı rızasına dayanması ve kadın-erkek arasında gerçekleşmesi, ortak yönler arasındadır. Buna göre Mali hukukunun, taraflarda aranan şartlar bakımından İslâm hukukuyla büyük bir benzerlik gösterdiği kolaylıkla söylenebilir. Bu hukukun aradığı şartların neredeyse tamamı, fakihlerin belirlediği esaslarla örtüşmektedir.

Mali Kişiler ve Aile Kanunu'nun 281'inci maddesi, evlenme ehliyeti bakımından yaş sınırını belirlemiş ve erkeklerin evlenebilmesi için asgari 18, kadınlar için ise 16 yaşının doldurulması şartını getirmiştir.⁷¹ Bu düzenleme, reşitlik temelli modern medenî hukuk sistemleriyle paralellik arz etse de İslâm hukukunun evlilik yaşına dair yaklaşımı ile birebir örtüşmemektedir. Zira klasik fıkıh literatüründe evlilik için belirli bir yaş sınırı öngörülmemiş, bunun yerine bülûğ esas alınmıştır.⁷²

İslâm hukukunda belirlenmiş bir evlilik yaşı yoktur. Ancak bir velinin küçük yaştaki kişiler için evlilik akdi yapabileceği klasik dönemde genel kabul görmüştür.⁷³ Hanefî mezhebi, ergenlik çağına ulaşmamış kız ve erkek çocukların velileri tarafından evlendirilebileceğini kabul ederken Şâfiîler ve Hanbelîler, kızın evlenebilmesi için velisinin izninin yanı sıra bâliğa olmasını da şart koşmaktadır.⁷⁴ Mali Cumhuriyeti Kişiler ve Aile Kanunu'nda ise sadece yaş bakımından bir alt sınır öngörülmüş, fakat bireyin rızasının mevcudiyeti ya da velinin rolü gibi hususlarda netlik bulunmamaktadır. Daha da önemlisi İslâm hukukunda evliliğin geçerliliği için aranan bazı aslî şartlara Mali Cumhuriyeti Kişiler ve Aile Kanunu'nda yer verilmemiştir. Mali Cumhuriyeti Kanunu'nda yer verilmeyen, İslâm hukuku ile farklılık arz eden hususları şu şekilde ele almak mümkündür:

a. Din farkı: İslâm hukukunda Müslüman bir kadının gayrimüslim bir erkekle evlenmesi ittifakla caiz görülmemiştir.⁷⁵ Kur'an-ı Kerim "*Mümin kadınlar... kâfirlerle evlenemezler.*" (*el-Mümtehine*, 60/10) âyeti ile bu konuda açık hükümler getirmiştir:

⁷¹ Code des personnes et de la famille du Mali, Loi n°2011-087 du 30 décembre 2011, art. 4.

⁷² Serahsî, *el-Mebsût*, 5/2; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 6/456.

⁷³ Dörthe Engelcke, Dominik Krell, Nadjma Yassari, "Underage Marriage: Legal and Social Practice in Muslim Jurisdictions", 10.1163/15730255-bja10184 *Arab Law Quarterly* 2025, (1-49), 20vd.

⁷⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, 4/212; Nevevî, *el-Mecmû'*, 17/212; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 7/180.

⁷⁵ Muhammed b. İdris Şâfiî, *el-Ümm*, (Beyrut: y.y., 1973), 5/230; Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, 2/271.

b. İddet süresi: İslâm hukukunda boşanmış ya da eşi vefat etmiş kadının yeniden evlenebilmesi için belirli bir bekleme süresinin (iddet) geçmesi gerekmektedir. İddet süresi, İslâm hukukunda nikâhın sıhhat şartları arasında yer almaktadır.⁷⁶ Mali Cumhuriyeti Kişiler ve Aile Kanunu'nda ise iddet süresine dair ayrıntılı bir düzenleme bulunmamaktadır.

c. Üç talak sonrası evlilik: Kur'an'da üç talakla boşanan bir kadının tekrar eski kocasıyla evlenebilmesi için başka bir erkekle sahih bir evlilik yapıp ondan da boşanmış olması şart koşulmuştur (*el-Bakara*, 2/230). Bu şart da Mali Cumhuriyeti Kişiler ve Aile Kanunu'nda karşılığı bulunmamaktadır.

Burada zikredilen eksiklikler, hukukun toplumsal meşruiyeti bakımından önemli sonuçlar doğuracak niteliktedir. Zira Mali halkının büyük çoğunluğu Müslümandır ve İslâmî değerlerin sosyal yapıda güçlü bir yeri bulunmaktadır.⁷⁷ İslâm hukukuna aykırı düşen hukukî düzenlemelerin halk nezdinde geçersiz görülmesi, alternatif yollarla -örneğin camilerde yapılan gayriresmî evliliklerle- bu eksikliklerin telafi edilmeye çalışılması sonucunu doğurmaktadır.

Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda 1979'da 189/74 nolu kararla kabul edilen CEDAW (Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi) başta olmak üzere Mali devleti çeşitli uluslararası sözleşmelere taraf olsa da bu yükümlülüklerin dinî ve kültürel hassasiyetlerle çeliştiği noktalar oldukça fazladır. Nitekim 2011 ve 2017 yıllarında hazırlanan ve kadınların evlilik yaşını 18'e çıkaran tasarılar, geniş çaplı toplumsal tepkilere neden olmuş ve geri çekilmek zorunda kalınmıştır.⁷⁸

Evlilik yaşı ve bu bağlamda kadına karşı ayrımcılığın önlenmesi bağlamında CEDAW'ın 16'ncı maddesi, "Çocukların nişanlanması ve evlendirilmesi hiçbir hukukî geçerliliğe sahip olmayacaktır ve taraf devletler, evlilik için asgari bir yaş belirlemek ve evliliklerin resmî kayıt altına alınmasını zorunlu kılmak da dâhil olmak üzere gerekli tüm önlemleri alacaktır." şeklindedir. Uluslararası örgütler, Mali Cumhuriyeti'ne bu uluslararası sözleşmeleri uygulamak için sık sık baskı yapmayı sürdürmüşlerdir. Zira uluslararası sözleşmeler bağlayıcı niteliktedir; taraf devletler, kadın ve erkek eşitliğini sağlamak ve ayrımcılığı ortadan kaldırmak iddiası ile gerekli tüm önlemleri alma sorumluluğu altına girmişlerdir.

⁷⁶ el-Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 2/200; Vehbe b. Mustafa Zühaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletühû*, (Dimeşk: Dâru'l-fıkr, t.y.), 7/652.

⁷⁷ Pew Research Center, "The Future of the Global Muslim Population," 2011. <https://www.pewresearch.org/religion>. (18.05.2025)

⁷⁸ Human Rights Watch, "Mali: Drop Harmful Provisions from Family Code," <https://www.hrw.org/news/2011/08/10>. (18.05.2025)

Öte yandan, hukuk sosyolojisi perspektifinden bakıldığında, İslâm hukuku ile Mali hukuku arasındaki karşılaştırma bazı dikkat çekici farklılıkları ortaya koymaktadır. Beşerî hukuk sistemlerinin din temelli toplumsal yapılar içinde işlerlik kazanabilmesi, büyük ölçüde yerel inanç ve normlarla uyumlu olmalarına bağlıdır. Bu çerçevede, Mali örneğinde görüldüğü üzere, İslâm hukukunun dikkate alınmadığı düzenlemeler çoğu zaman toplumsal dirençle karşılaşmakta ve bu durum hukukî boşlukların doğmasına yol açmaktadır.

Bu durumun en çarpıcı örneklerinden biri, 2017 yılında yaşanmıştır. Dönemin cumhurbaşkanının meclise sunduğu ve çocukların medenî, siyasi ve ekonomik haklarını düzenlemeyi amaçlayan yasa tasarısında, çocuğun tanımı yapılmış ve 18 yaşını doldurmamayan herkesin çocuk sayılması öngörülmüştür. Buna bağlı olarak, evlenme yaşının da 18 olarak belirlenmesi hedeflenmiştir. Ancak söz konusu tasarı, toplumun geniş kesimlerinden ciddi tepki almış; 2011 yılında gösterilen protestolardan daha fazlası bu yıl kitlesel gösterilere dönüşmüştür. Sonuç olarak, hükümet tasarımı geri çekmek zorunda kalmış ve konu hâlen tartışılmaya devam etmektedir.

Benzer bir toplumsal itiraz, daha önce 2011 yılında da kendini göstermiştir. Mali Cumhuriyeti, Birleşmiş Milletler'in baskısıyla özellikle CEDAW gibi uluslararası sözleşmeleri uygulamaya çalışmış; bu çabalar çerçevesinde bazı düzenlemeler gündeme gelmiştir. Ancak sivil toplumun geniş kesimleri, özellikle de dinî cemaatlerin önderliğinde güçlü bir muhalefet ortaya çıkmış; bunun sonucunda hükümet, camilerde yapılan dinî ve örfî evlilikleri resmen tanımak zorunda kalmıştır.

Mali Aile Kanunu'na göre evlenmenin geçerli olabilmesi için nikâhın taraflarının bazı şartları taşımaları gerekmektedir. Bunları şöylece sıralamak mümkündür:

* Evlenecek kadın ve erkek arasında evlenme engeli bulunmamalıdır. Başka bir ifadeyle, nikâhlanacak eşler arasında kan hısımlığı (üstsoy ve altsoy arasında), süt hısımlığı (radâ) veya sihrîyet hısımlık gibi kadın ve erkek arasında evlenmeyi dinen haram kılınan bir durumun bulunmaması şarttır. Kanunun 289'inci maddesinde evlenilmesi yasak olanlar maddeler halinde sıralanmıştır. İslâm hukukunda da benzer evlenme engelleri mevcuttur. Kur'an-ı Kerim'de, evlenilmesi haram olan akrabalar açıkça belirtilmiştir. Ayrıca, süt hısımlığı da evlenme engeli olarak kabul edilmiştir (Nisa 4/23).

* Kanunun 281'inci maddesi evlenme yaşı konusunda cinsiyete göre farklılık öngörmektedir. Buna göre, erkeklerin evlenebilmesi için en az 18 yaşını, kadınların ise en az 16 yaşını doldurmuş olmaları gerekmektedir. Ancak ağır bir nedenin bulunması hâlinde, mülkî idare amiri, ilgili kişinin en az 15 yaşını doldurması şartıyla ve kararına hukuk mahkemesinde itiraz edilebilmek kaydıyla evlenme yaşında istisna kararı verebilir. Kanunun

282'inci maddesi ise evlilik çağına gelmemiş kimsenin nikâhını kıyan memur veya din görevlisine altı aydan bir yıla kadar hapis ve yüz yirmi bin franka kadar para cezası öngörmektedir. Evlenme yaşıyla ilgili bu düzenleme, İslâm hukukundaki ergenlik esasına dayalı evlenme yaşından farklılık göstermektedir. İslâm hukukunda, evlenme yaşının ergenlik çağına ulaşmakla ilişkilendirildiği görülmektedir. Günümüz koşullarında küçük yaşta evliliklerin, evliliğin temel amacı olan huzurlu bir aile ortamı kurma ve sağlıklı nesiller yetiştirme ilkeleriyle bağdaştığı söylenemez. Nisa Suresi'nin 6'ıncı ayeti nikâh için bireyin belli bir olgunluğa ulaşmasını gerekli kılmakta; bu da reşitlik ve sorumluluk bilinciyle ilişkilendirilmektedir. Evlilikle ilgili dini metinler de genellikle yetişkin bireyleri muhatap almakta ve evliliği ağır sorumluluklarla tanımlamaktadır. Bu bağlamda, küçüklerin evlendirilmesi hem fiziksel, ekonomik ve psikolojik açıdan zararlı sonuçlar doğurmakta hem de çocukluk dönemi yaşantısı ve eğitim hakkı gibi temel hakların ihlaline neden olabilmektedir.⁷⁹

* Evlenecek tarafların rızası, yani nikâhın ikrah ve cebirden uzak şekilde akdedilmesi, evliliğin geçerliliği açısından önemlidir. Hanefiler⁸⁰, rızayı ortadan kaldırırsa da irade devam ettiği için ikrah altındaki nikâhı geçerli sayarlar. Mâlikîler⁸¹, Şafiiler⁸² rızayı nikâhın sıhhat şartı kabul ederler. Hukuk-ı Aile Kararnamesi'nin 57'inci maddesinde Hanefî görüş terk edilip cumhurun görüşü benimsenmiş, madde “İkrah ile vuku bulan talak fasittir” şeklinde düzenlenmiştir.⁸³ Kanunun 283'üncü maddesinin 3. fıkrasında öngörülen şartlarda veli veya yasal temsilcilerin rızası geçerli sayılmıştır. Kanunun 287'inci maddesinde rıza olmadan kıyılan nikâhın nüfus memuruna altı aydan az, bir yıldan çok olmamak üzere hapis ve yirmibeş bin franktan yüzyirmi bin franka kadar ağır para cezası veya bu iki cezadan yalnızca birinin vereceği ifade edilmiştir.

* Cinsiyet farklılığının ele alındığı ilgili kanunun 280'inci maddesinde nikâhın taraflarının kadın ve erkek olması gerektiği belirtilmektedir. Buna göre aynı cinsiyetten kişiler arasında kıyılan nikâh geçersiz kabul edilmekte, iki erkek veya iki kadın arasında yapılan evlilik geçerli sayılmamaktadır. Mali aile kanunundaki bu düzenleme, İslâm hukukuyla da

⁷⁹ <https://kurul.diyaret.gov.tr/Cevap-Ara/Karar/4372/kucuklerin-evlendirilmesi> (30.07.2025); Ahmet Yaman, “Doktrin ve Olgu Bağlamında Küçüklerin Evlendirilmesi”, *Eskiyeşi*, Mart 2019, sayı: 38, (9-29) s.18 vd.

⁸⁰ Kasani, 2/310.

⁸¹ Ebü'l-Velid Muhammed b. Ahmed İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*, (Kahire: Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî, 2004, 3/32.

⁸² Şemsüddin Muhammed b. Ahmed el-Hatib Şirbînî, Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-Minhâc, (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1994), 4/239.

⁸³ Fahrettin Atar, “Nikâh”, DİA. 33/112-117. İstanbul: TDV Yayınları, 2007. s.115; Halil İbrahim Acar, *İslâm Aile Hukuku*, (İstanbul: Ensar yayınları, 2017), s. 37; Abdullah Çolak, *İslâm Aile Hukuku*, (Ankara: Öncü Basım Yayın, 2017), s.123-124.

örtüşmektedir. İslâm hukukunda, evlilik sadece karşı cinsler arasında geçerli kabul edilir. Aynı cinsler arasında yapılan evlilikler geçersiz sayılmaktadır.⁸⁴

* Sadece erkekte aranan şartlara gelince; erkeğin dörtten fazla nikâhı altında eşi bulunmamalı (md. 307) ve aynı nikâhta birleşmesi haram olan kişilerden biriyle evli olmaması şarttır.

* Sadece kadında aranan şartlara gelince; nikâhın kıyılacağı vakit başka bir adamla evlilik bağı içerisinde bulunmamalıdır. Zira evli bir kadının başka bir erkekle nikâhı sahih değildir. Ayrıca evlenilmesi haram olan kadınlar da bu kapsamda yer alırlar. Kanunun ilgili maddelerinde, evlenme için sağlık raporu alınmasını ve evlenme işleminin resmî makamlarca tescil edilmesi ve ilgili süreçlerin takibi (md. 280/2, 290, 298, 300, 301, 302) şart koşulmaktadır. Bu düzenlemeler, evliliğin kamu düzeni açısından önemini vurgulamaktadır.

Mali Cumhuriyeti Kişiler ve Aile Kanunu, evlenme ehliyeti ve geçerliliği konusunda modern hukuk sistemlerinin genel prensiplerini benimseme yönünde adımlar atmıştır. Bu açıdan evlenmenin geçerliliği için öngörülen şartlar incelendiğinde, Mali toplumunun sosyo-kültürel yapısı ve uluslararası sözleşmelere uyum çabalarıyla açıklanabilecek bazı farklılıklar bulunmakla birlikte, bu şartların büyük ölçüde İslâm hukukuyla paralellik arz ettiği görülmektedir. Nitekim evlenme engelleri bakımından nesep, süt hısımlığı ve sıhriyet gibi dinî yasakların dikkate alınması; evlilikte rızanın esas alınması ve ikrahın geçersizlik sebebi sayılması; ayrıca cinsiyet farklılığı şartı gibi hususlar, İslâm hukuk ekollerinden Mâlikî mezhebinin değerlendirmelerine uygun düşmektedir. Bununla birlikte, yalnızca evlenme yaşına dair getirilen düzenlemenin -yani erkeğin 18, kadının ise 16 yaşını doldurmuş olması şartının- modern hukuk sistemlerinin etkisiyle ortaya konduğu ve bu yönüyle klasik İslâm hukukundan ayrıştığı söylenebilir. Bu istisna dışında, Mali Aile Hukuku'nun evlenme şartları bakımından İslâm hukukuyla esaslı bir farklılık taşımadığı görülmektedir.

Evlilik yaşı bağlamında benzer bir dönüşüm süreci, farklı bir tarihsel bağlamda Türkiye örneğinde de gözlemlenmektedir. Bu nedenle, karşılaştırma imkânı sunması bakımından Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan itibaren evlilik yaşıyla ilgili yapılan yasal düzenlemelere kısaca değinmek yerinde olacaktır. Cumhuriyet dönemiyle birlikte Türkiye'de aile hukukunun seküler esaslara göre yeniden düzenlenmesi sürecinde, evlenme yaşı hem toplumsal modernleşmenin hem de bireysel hakların önemli bir parçası hâline gelmiştir. Bu çerçevede, 17 Şubat 1926 tarihinde yürürlüğe giren 743 sayılı Türk Medenî Kanunu, kadınlar ve erkekler için evlenme asgari yaşı belirlemiştir. Kanunun 88. maddesinde, “Erkek 17, kadın

84

<https://kurul.diyanet.gov.tr/Duyuru-Detay/Duyurular/680/islam-da-zina-ve-butun-cesitleriyle-escinsel-iliski-haramdir> (14.07.2025).

15 yaşını ikmal etmedikçe evlenemez” hükmü yer almakta, hâkim kararıyla bu yaşların birer yıl indirilebileceği belirtilmektedir.⁸⁵ Bu hükümle birlikte ilk kez Türk hukuk sisteminde resmî olarak bir evlenme yaşı belirlenmiş, bireylerin fizikî gelişimi ve evlilik sorumluluğu dikkate alınmaya başlanmıştır. Ancak evlenme yaşıyla ilgili bu düzenlemede 1938’de değişikliğe gidilmiştir.

28 Haziran 1938 tarihli ve 3453 sayılı Kanun ile Türk Medeni Kanunu’nda değişikliğe gidilmiş, evlenme yaşı erkekler için 17, kızlar için ise 15 olarak yeniden düzenlenmiştir. Bu düzenlemede hâkim izniyle kız çocuklarının 14 yaşında evlenmelerine de imkân tanınmıştır.⁸⁶ Dönemin Adalet Bakanı Şükrü Saraçoğlu, yapılan bu düzenlemenin gerekçesini açıklarken, birçok Batı ülkesinde kız çocuklarının evlenme yaşının 14 ile 16 arasında olduğuna dikkat çekmiş ve Türkiye’nin bu düzenlemeyle çağdaş hukuk normlarına yaklaştığını savunmuştur.⁸⁷ Bu yasa değişikliğinin arka planında, özellikle kırsal bölgelerde nikâh akitlerinin resmî makamlar dışında yapılması, kızların fiilen daha erken yaşlarda evlendirilmeleri ve bunun doğurduğu sosyo-hukukî sorunları kontrol altına alma amaçları bulunduğu söylenebilir. Dolayısıyla bu düzenleme, bir yandan yasal evlenme yaşını düşürerek fiilî durumu yasal zemine çekmeyi hedeflemiş, diğer yandan da devletin aile yapısını düzenleme konusundaki müdahale alanını genişletmiştir.

2002 yılında yürürlüğe giren 4721 sayılı yeni Türk Medenî Kanunu, cinsiyet ayrımını ortadan kaldırarak her iki cins için asgari evlenme yaşını 17 olarak eşitlemiş, hâkim kararıyla olağanüstü hâllerde 16 yaşında evlenmeye izin verilebileceği hükme bağlanmıştır. Kanunun 124. maddesinde bu hüküm “Erkek veya kadın, 17 yaşını doldurmadıkça evlenemez. Ancak, hâkim olağanüstü hâllerde ve pek önemli bir sebeple 16 yaşını doldurmuş olan erkek veya kadının evlenmesine izin verebilir”⁸⁸ şeklinde ifade edilmiştir. Ayrıca 2015 yılında yapılan bir değişiklikle evlenme ehliyetinin tespitinde resmî nüfus kayıtlarının esas alınması vurgulanmış, böylece yaş düzeltmeleriyle küçüklerin evlendirilmesinin önüne geçilmiştir.⁸⁹

Bu düzenlemeler, özellikle Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi gibi uluslararası belgelerle uyumlu bir çerçeve sunmayı ve çocuk yaşta evlilikleri önlemeyi amaçlamaktadır. Bu durum, evlilik kurumuna ilişkin modern devlet anlayışının, bireyin

⁸⁵ Türk Medenî Kanunu (1926), m. 88.

⁸⁶ 3453 Sayılı Kanun, 28 Haziran 1938 tarihli Resmî Gazete, madde 1.

⁸⁷ Yaşar Semiz, “1923–1950 Döneminde Türkiye’de Nüfusu Arttırma Gayretleri ve Mecburi Evlendirme Kanunu (Bekârlık Vergisi)”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Yıl 2010, Sayı: 27, 423 – 469. s.451.

⁸⁸ 4721 sayılı Türk Medenî Kanunu, m. 124. (Resmî Gazete: 08.12.2001/24607).

⁸⁹ Nüfus Hizmetleri Kanunu ve ilgili yönetmelikler (Bkz: 5490 sayılı Kanun ve 2015 tarihli değişiklikler).

korunması ve kamu düzeninin sağlanması yönünde evlilik yaşını sınırlayıcı düzenlemeler getirdiğini göstermektedir.

Bu bağlamda, İslâm dünyasındaki bazı ülkelerin mevzuatlarında evlilik yaşıyla ilgili olarak nasıl bir yol izlendiği dikkat çekici örnekler sunmaktadır. Mali ve Türkiye örnekleri, bu dönüşümün iki farklı düzlemdeki yansımalarını ortaya koymaktadır. Nitekim Mali Medeni Kanun'u, evlilik tanımı ve taraflarda aranan şartlar bakımından İslâm hukukuyla benzerlikler taşımaktadır. Ancak evlilik yaşı konusunda, İslâm hukukunun daha esnek yaklaşımına karşın Mali hukuku belirli yaş sınırları öngörmektedir. Türk Medeni Kanunu ise cinsiyet ayrımı yapmaksızın evlilik yaşını belirlemiş ve olağanüstü hâllerde hâkim izniyle evlenmeye olanak tanımıştır.

Her iki ülke örneği, ulusal hukuk ile dinî-kültürel normlar arasındaki dengenin nasıl kurulduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Bu çerçevede, uluslararası sözleşmelerin etkisiyle Mali hukuku, evlilik yaşını yükseltme yönünde adımlar atmış; ancak toplumsal tepkiler nedeniyle bu girişimler başarısız olmuştur. Bu durum, geleneksel değerler ile uluslararası normlar arasındaki çatışmayı açık biçimde ortaya koymaktadır.

Bu karşılaştırma, Cumhuriyet dönemi Türk hukukunun bireyin fizikî ve zihnî olgunluğunu esas alan çağdaş normlarla uyumlu şekilde şekillendiğini; buna karşın İslâm hukukunun, dönemin toplumsal yapısı çerçevesinde velayet merkezli bir sistem öngördüğünü göstermektedir. Günümüzde birçok İslâm ülkesinde de modern hukuk sistemleri ile klasik fıkıh hükümleri arasında bir tevfiq sağlanmaya çalışılmakta ve çoğu ülke, asgarî evlenme yaşıyla ilgili yasal düzenlemeler getirmektedir.

3. İslâm Hukukunda Evlilik Yaşıyla İlgili Değerlendirmeler

Mali toplumunda muhafazakâr kesimler, kızlarını evlendirirken ehliyet ölçütü olarak esasen bülûğ çağına ulaşmayı yeterli görmekte ve bu durumu erken evlilik olarak değerlendirmemektedir. Bu anlayışın temelinde, toplumun büyük ölçüde Müslüman olması ve İslâm hukukunda yerleşik bülûğ merkezli evlilik ehliyeti yaklaşımını benimsemesi yatmaktadır. Bu durum, ülkede yürürlükteki hukuk kurallarının izin verdiği ölçüde halkın, İslâm hukukundan tevarüs ettikleri evlilik anlayışını yaşamaya devam ettiğini göstermektedir.

Bu nedenle, izleyen bölümde nikâh akdinin tanımı çerçevesinde İslâm hukukunda evlilik yaşıyla ilgili görüşlere yer verilecektir. Nitekim Mali halkının, genel olarak Malikî mezhebi yahut Malikî hukuk geleneği doğrultusunda İslâm hukukunu uyguladığı söylenebilir. Mâlikîlere göre nikâh “Kendisiyle cinsel ilişkinin helal olduğu, dinen evlenilmesi yasak olmayan, ehli kitap bile olsa köle (cariye) statüsünde bulunmayan bir kadınla yapılan

akittir.”⁹⁰ Aslında bu tanım Hanefîlerin “Bir kadınla cinsel ilişki hakkını (istimta hakkını) elde etmek amacıyla yapılan akittir.”⁹¹ şeklinde yapılan tanımına yakındır. Bunda İslâm hukukunda nikâh talak gibi maslahatın sabit olduğu alanda detay hükümlerin bulunmasının etkisinin bulunduğunu söylemek mümkündür. İslâm hukukçuları tanımda farklı unsurlara yer verse ve bu bakımdan tanımlar farklılaşsa bile özü itibarıyla nikâhın amacı ve mahiyeti benzediği için tanımların benzeştiği söylenebilir.

Nikâh akdi bir kadın ve erkek arasında gerçekleşen bir akit olduğu için tarafların evlenme akdi yapmaya ehil olmaları gerekmektedir. Bir kişinin evlenme akdi yapabilmesi için belirli yaşa veya olgunluğa ulaşması gerekir. İslâm hukukunda evlenmede bülûğa önemli bir aşama olarak bakılmaktadır.

Bülûğdan (biyolojik ergenlik) önce yapılan evliliklerde, bireyin şer‘î sorumluluğa ehil hâle gelmeden önceki muhtemel zararlarını önlemek için bülûğ muhayyerliği hukukî bir güvence olarak öngörülmüştür.⁹² Kadın için hayız, erkek için ihtilam, bülûğa ulaşmanın objektif alametleridir. Fukahânın cumhuru ile Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed fizyolojik belirtiler bulunmadığında bülûğ yaşını her iki cins için de en fazla 15 olarak belirlemektedir. Hanefîlerde Ebû Hanîfe’den nakledilen bir görüşe göre erkeklerde 18, kadınlarda 17 yaş ergenlik yaşı kabul edilmektedir.⁹³ Fizyolojik belirtilerin geciktiği durumlarda takdirî olarak belirlenen bu yaş sınırı, mezhep görüşlerde değişiklik gösterebilmektedir.

İslâm hukukunun klasik dönem kaynaklarında nikâh akdinin geçerliliği açısından taraflarda belirli bir yaş sınırına yer verilmemesi, dönemin sosyal ve kültürel yapısıyla yakından ilişkilidir. Fukahâ, evlilik akdinin hukukî bir işlem olarak rüşt şartından bağımsız şekilde, velâyet altında da kurulabileceğini kabul etmiş; akdin sıhhati için bülûğ veya belirli bir yaş sınırı aramamıştır.⁹⁴ Bu yaklaşım, tarihsel olarak evlilik kurumunun toplumsal bir ihtiyaç ve ailevi bir düzen kurma aracı olarak görülmesiyle açıklanabilir. Ancak modern döneme gelindiğinde, özellikle 19. yüzyıldan itibaren Osmanlı hukukunda ve diğer İslâm coğrafyalarında evlenme yaşına ilişkin yasal düzenlemelerin yapılmaya başlandığı görülmektedir.⁹⁵ Mesela Osmanlı Aile Hukuku Kararnamesi’ne göre, 12 yaşını

⁹⁰ Muhammed b. Ahmed b. Muhammet ‘Alîş, *Minehül-Celil Şerhu Muhtasari Halil*, (Beyrut: Dâru’l-fikr, 1409/1989), 3/245.

⁹¹ Kemalüddin Muhammed İbnu’l-Hümâm, *Fethu’l-kadir*, (Beyrut: Dâru’l-fikr, t.y.) 3/177.

⁹² Mehmet Dirik, “Seçimlik Bir Hak Olarak Bülûğ Muhayyerliği”, *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Bahar 2019, 6 (11), 61-96.

⁹³ Serahsî, *el-Mebsût*, 4/212, 9/184; Ebû’l-Velîd Muhammed b. Ahmed İbn Rüşd, *Bidâyetü’l-müctehid ve nihâyetü’l-muktesid*, 4/184; Nevevî, *el-Mecmû’*, 3/361.

⁹⁴ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 6/445; Muhammed Alâüddîn İbn ‘Âbidîn, *Reddü’l-muhtâr ‘ale’l-Dürri’l-muhtâr şerhu Tenviri’l-ebşâr*, (Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1412/1992), 3/54.

⁹⁵ Osmanlı Devleti’nde 1917 tarihli Hukuk-ı Aile Kararnâmesi, evlilik yaşıyla ilgili ilk yasal düzenlemelerden biridir. Bkz. Ahmed Akgündüz, *İslâm Hukuku ve Osmanlı Uygulaması*, DİB Yay., Ankara 2011, s. 386.

tamamlamamış sağır (erkek çocuk) ve 9 yaşını tamamlamamış sağıre (kız çocuk), hiç kimse tarafından evlendirilemeyeceği (md.7-8) kabul edilmiştir. Bu tür düzenlemeler, hem toplumsal dönüşümler hem de modern hukuk sistemleriyle uyum ihtiyacı çerçevesinde şekillenmiş; zaman içinde evlilik yaşıyla ilgili farklı alt sınırlar benimsenmiştir.⁹⁶ Dolayısıyla klasik fıkıhta evlenme yaşına dair açık bir asgari sınırın yer almaması, o dönemin normatif bağlamı içinde doğal bir durum olarak değerlendirilmelidir. Evlilik yaşı özellikle de küçük yaştakilerin evlendirilmesi bağlamında mezhepler arasında görüş farklılıkları bulunmakta, gerek klasik gerekse modern hukukî-fikhî tartışmalara dair literatürde müstakil çalışmalar mevcuttur.⁹⁷ Burada, makale çerçevesinde kısaca küçüklerin evlendirilmesiyle ilgili görüşlere yer verilecektir. Bu konudaki görüşleri üç kısımda incelemek mümkündür.

Birinci görüşe göre, küçük kız ve erkeğin evlendirilmesi caizdir. Bu, Hanefî, Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî mezheplerinin cumhurunun benimsediği görüştür. Görüş sahipleri, bu hükmü Kitap, Sünnet ve İcmâ delillerine dayandırmışlardır.⁹⁸ Nitekim İbn Münzir⁹⁹ ve İbn Kudâme¹⁰⁰ gibi âlimler, küçüklerin evliliğinin caiz olduğuna dair icmâ bulunduğunu ifade etmişlerdir. Bu gruptaki fukahâ küçüklerin mutlak olarak evlendirilmesini değil, belirli şartlar dahilinde bunun caiz olabileceğini belirtmişlerdir.

Bu bilgiler, klasik fıkıh kaynaklarında küçüklerin evlendirilmesinin caiz olduğu ve bu konuda icma bulunduğunu göstermektedir. Ancak, bu hükümlerin uygulanabilirliği ve çağdaş hukuk sistemleriyle uyumu konusunda farklı görüşler ve tartışmalar bulunmaktadır. Bazı çağdaş fıkıhçılar, klasik görüşlerin dönemin şartlarına bağlı olarak şekillendiğini ve günümüzde farklı içtihatlarla ihtiyaç duyulabileceğini belirtmektedir. Zira fakihin yaptığı faaliyet, nas ve nastaki gayeyi yaşadığı zamanda belirleyici ilke kabul ederek içtihadıyla ulaştığı görüşü dinin görüşü olarak ortaya koymaktır.

İkinci görüşe göre, sadece küçük kız çocuğunun bülûğdan önce evlendirilmesi caizdir; küçük erkek çocuğun evlendirilmesi ise caiz değildir. Bu görüş, İbn Hazm'a ait olup, nassların yalnızca küçük kızın evliliğine cevaz verdiği, küçük erkeğe dair bir delilin bulunmadığı belirtilir. Küçük erkek bu konuda kıyas edilemez; zira böyle bir kıyas muteber kabul edilmemiştir. Eğer küçük erkeğin evliliği, küçük kızın evliliğine kıyas edilseydi, o

⁹⁶ Günümüzde birçok İslâm ülkesinde evlenme yaşına ilişkin farklı alt sınırlar uygulanmaktadır. Örneğin Türkiye'de Medeni Kanun'a göre bu yaş kadın ve erkek için 17 olup, hâkim izniyle 16'ya düşürülebilir. Bkz. TMK m. 124.

⁹⁷ Bu konudaki görüşler, delilleri ve değerlendirme için bkz. Yaman, "Doktrin ve Olgu Bağlamında Küçüklerin Evlendirilmesi", s.18-25.

⁹⁸ Küçüklerin evlendirilebileceğine dair görüşün delilleri ve değerlendirmesi için bakınız: Yaman, "Doktrin ve Olgu Bağlamında Küçüklerin Evlendirilmesi", 19-20.

⁹⁹ Ebû Bekr b. İbrahim en-Nîsâbü'rî İbn Münzir, *el-İcmâ'*, (Dâru'l-müslim li'n-neşr ve't-tevzî', 1425/2004), s.78.

¹⁰⁰ İbn Kudame, *el-Muğnî*, 7/50.

zaman kadının bülûğ sonrası velisiz evlenebilmesi de erkeğe kıyasla caiz olurdu. Oysa hiçbir âlim bu batıl kıyası kabul etmemektedir. Dolayısıyla evlendirme konusunda küçük erkek çocuk, küçük kız çocuğuna kıyaslanamaz.¹⁰¹ İbn Hazm fıkıhta kıyası kabul etmediği için küçük erkeklerin evlendirilmesiyle ilgili bir delil bulunmadığı gerekçesiyle küçük yaşta evlendirilmesine cevaz verilemeyeceği görüşünü benimsemiştir.

Üçüncü görüşe göre ise küçük kızın ve erkeğin bülûğa ermeden evlendirilmesi caiz değildir. İbn Şübrûme, Ebu Bekir el-Esam ve bazı müteahhirin alimler bu görüştedir. Bu gruptaki fukahâ “*Yetimleri evlilik çağına gelinceye kadar deneyin*”¹⁰² âyetini delil gösterirler. Âyet, evlilik çağına ulaşmayı çocukluk döneminin sona ermesinin işareti olarak değerlendirmektedir. Eğer bundan önce evlenmek caiz olsaydı, bu sınırın belirtilmesinin bir anlamı kalmayacaktı. Bu fikri akli gerekçelerle de desteklemek mümkündür. Zira küçük yaştaki birinin evliliğe ihtiyacı yoktur; evliliğin tabii amacı şehvetin tatmini, şer’î amacı ise neslin devamını sağlamaktır. Küçükler ise bu ikisinden de yoksundur.¹⁰³

Fıkıh kaynaklarındaki verileri şöylece özetlemek mümkündür¹⁰⁴: Klasik fıkıhta özellikle Hanefî mezhebinde küçüklerin evliliği, velayet kurumu çerçevesinde ele alınmakta ve bülûğ evliliğin geçerliliği için zorunlu bir şart olarak görülmemektedir. Ayırt etme gücüne (temyiz) sahip küçüklerin evliliği, velilerinin izniyle geçerli sayılırken, mecnun veya gayri mümeyyiz bir çocuk tarafından yapılan evlilik akdi geçersiz kabul edilir. Buna göre küçüğün yaptığı nikâh, ancak veli veya malikinin izniyle nefâz bulur. Baba ve dede gibi veliler, velâyetleri altında bulunan küçükleri menfaatlerini gözetmek şartıyla evlendirebilirler; denkliğin bulunmaması veya mehrin emsalden düşük olması evliliğin geçerliliğini etkilemez, ancak mehrin fahiş derecede düşük olmaması gerekir. Buna karşılık, akıl-bâliğ bir kadının velisinin izni olmadan yaptığı evlilik Hanefîlere göre geçerlidir.

Fukahânın kendi döneminin koşullarında ortaya koydukları ve çeşitli gerekçelerle savundukları bu görüşleri dinin mutlak kabulleri olarak değerlendirmemek gerekir. Onlar kendi yaşadıkları dönemin sosyo-kültürel koşulları çerçevesinde bu görüşlerde karar kılmışlardır.¹⁰⁵ Hayatın sürekli değişim içinde olması, evlilik yaşı gibi konuların da sabit

¹⁰¹ Ebû Muhammed b. Ali b. Ahmed İbn Hazm, *el-Muhalla bi'lâsâr*, (Beyrut: Dâru'l-fikr, t.y.), 9/44-45.

¹⁰² En-Nisâ, 5/6.

¹⁰³ Serahsî, *el-Mebsût*, 4/212.

¹⁰⁴ Muhammed Kadri Paşa, *Kitabü'l-ahkâmi's-şer'iyye fi'l-ahvâli's-şahsiyye alâ mezhebi'l-İmam Ebî Hanîfeti'n- Nu'mân*, (Dâru İbn Hazm, 1428/2007), maddeler: 34, 44; Abdu'l-vahhâb Hallâf, *Ahkâmü'l-ahvâli's-şahsiyye*, (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1971), s. 4, 26, 30, 59, 63, 69.

¹⁰⁵ Meseleye doğrudan temas etmese de nafaka konusuna odaklanan bu çalışma, klasik fıkıh ile günümüz uygulamaları arasında ayrıntılı bir karşılaştırma sunmaktadır. Konuya dair fikir vermesi açısından bkz: Yaşar, Hakime Reyyan-Yılmaz, Mustafa. “İslâm Aile Hukukunda Evlilik İçerisinde Nafaka Eksikliğinin Boşanmaya Etkisi”, *İslâm Aile Hukuku'nda Güncel Çalışmalar* (Ankara: Hiperlink yayınları, 2023): 158-188.

hükümlerle değil, zamanın ve toplumun ihtiyaçlarına göre belirlenmesini gerekli kılmaktadır. Bu nedenle naslarda evlenme yaşına dair açık bir sınır bulunmaması, bu alanın dinamik bir yapıya sahip olduğunu ve maslahat esasına göre şekillenebileceğini göstermektedir.

Evlilik için yasal yaş sınırı belirleme meselesi, son dönemde ortaya çıkan meselelerden biridir. Kadın veya erkeğin evlenmesinde belirli yaşa ulaşma şartı son dönemler hariç tutulursa neredeyse hiçbir toplumda benimsenmiş bir esas değildir. Ancak bu durum, tüm evliliklerin biyolojik gelişmişlikten bağımsız olarak gerçekleştiği anlamına gelmez. Bilakis evlenme için bir yaş şartı bulunmasa bile ailelerin evlilik yapabilecek yaşa ya da döneme ulaşmadıkça evlatlarını evlendirmeyi genel olarak tercih etmeyecekleri bir gerçektir. Aksi halde evlendirdikleri evlatlarının bu evlilikten zarar görme ihtimali bulunmaktadır ki bu tercih edilecek bir durum değildir.

Evlilik neslin meşru yoldan devamını sağladığı ve mutlu bir aile ortamına zemin hazırladığı için cinsel olgunluğa (bülûğ) erişildiği andan itibaren evliliğe izin verilmesinde fayda bulunan özel durumlar olabilir. Kuşkusuz evlilik yaşını belirlemek gibi durumlar kamu otoritesinin yetki alanına giren konulardır ve kamu otoritesi toplumun ihtiyaçlarını ve içinde bulunulan koşulları göz önüne alarak çeşitli düzenlemeler yapma yetkisine sahiptir.

Mali koşulları açısından durum değerlendirildiğinde, evlilikte asgarî sınırı 18 yaşını doldurma ile sınırlandıran Türkiye’den farklı olarak bu ülkede farklı bir tutumun sergilendiği görülmektedir. Mali Medeni Kanunu’nun 281. maddesi, evlilik için erkeklerin 18, kadınların 16 yaşını doldurmalarını şart koşar. Ancak Mali toplumundaki muhafazakârlar, kızlarını evlendirirken ehliyet ölçütü olarak sadece ergenliği (bülûğ) göz önünde bulundurmakta ve bunu erken evlilik olarak kabul etmemektedir. Bu nedenle bülûğ sonrası evlilik yaşını sınırlamayı uygun görmezler, çünkü bülûğ şer’i sorumluluğun (teklif) başlangıcıdır. Bir insan şer’i yükümlülükleri taşımaya ehilse, dünyevi sorumlulukları (evlilik gibi) üstlenmesi daha da önceliklidir.¹⁰⁶

Küçüklerin evlendirilmesi meselesi, klasik fıkıh doktrininde çoğunlukla caiz kabul edilmiş, bu hüküm de ilgili dönemin toplumsal yapısı, bireysel ve kolektif maslahat anlayışıyla temellendirilmiştir. Kur’ân’ın dolaylı bazı ifadeleri ile Hz. Peygamber’in uygulamalarına ve sahabe dönemindeki teamüllere dayandırılan bu görüş, evlilik akdi ile fiilî birlikteliğin aynı anlama gelmediğini; cinsel ilişkinin, çocuğun fiziksel yeterliliği gibi şartlara bağlandığını da özellikle belirtmiştir.¹⁰⁷ Bununla birlikte, kimi klasik dönem fakihleri bu

¹⁰⁶ İdris Traore, *Ahkâmu’z-zevâc fî kânûni Cumhûriyyeti Mali*, s. 88.

¹⁰⁷ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/437; Nevevî, *el-Mecmû’*, 17/124.

uygulamayı evliliğin mahiyeti ve maksadıyla çeliştiği gerekçesiyle reddetmiş; bu görüş daha sonra 1917 tarihli Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnâmesi'nde benimsenmiştir.¹⁰⁸

Modern dönemde evlilik yaşı, özellikle Mısır Şeriat Mahkemeleri ve yürürlükteki kanunlar çerçevesinde yeniden değerlendirilmiştir. Hukuki düzenlemeler, evliliğin geçerliliği için kızlarda 16, erkeklerde 18 yaş şartı getirerek bülûğu asgari sınır olarak esas almış ve bu yaşların altındaki evlilik davalarının görülmesi engellenmiştir. Bu düzenleme, evliliğin dinî geçerliliğinden çok, hukuken tanınması ve çocukların korunması amacına yöneliktir. Küçük yaşta evliliğin doğuracağı çeşitli sorunları önlemek amacıyla getirilen bu sınırlamalar, kamu yararını (maslahat) esas alarak klasik fıkıhtaki velayet yoluyla evlendirme anlayışından ayrılmakta ve fiilen küçüklerin evliliğini sınırlandırmaktadır.¹⁰⁹

Günümüzde küçüklerin evlendirilmesine cevaz veren tarihsel ve sosyolojik zemin büyük oranda ortadan kalkmıştır. Modern hukuk sistemlerinde yaş temelli düzenlemeler ön planda olup, birçok İslâm ülkesinde evlenme yaşı 18 veya 19 olarak yasal zemine oturtulmuştur. Nitekim Türkiye'de Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu da 2012 yılında aldığı kararla, küçüklerin evlendirilmesinin gerekçesinin bugün itibariyle geçerli olmadığını, bu tür evliliklerin bireysel ve toplumsal birçok soruna yol açabileceğini vurgulamıştır.¹¹⁰ Kurul ilgili tarihteki kararda, “günümüz şartlarında küçüklerin evlendirilmeleri, onları genellikle ekonomik, biyolojik ve psikolojik açılardan kaldıramayacakları bir yükün altına sokmaktadır. Ayrıca onların çocukluklarını yaşayamama, gerekli eğitimden mahrum kalma gibi birçok temel hakların ihlaline de yol açabileceği gerekçelerine bağlı olarak uygun olmayacağı mütalaa edilmiştir” şeklinde kanaatini ortaya koymuştur.

Netice itibariyle, çağdaş sosyal yapı dikkate alındığında, küçük yaşta evlilik uygulamalarının meşruluğunu destekleyecek sosyolojik bir zemin büyük ölçüde ortadan kalkmıştır. Mubah alana ilişkin bu tür hükümlerde, toplumsal maslahat gözetilerek devletin sınırlama yetkisi her zaman geçerlidir. Dolayısıyla geçmişte cevaz verilen bu uygulamanın, günümüz koşullarında sürdürülmesinin hem fikhî hem de sosyolojik temeli bulunmamaktadır.

Sonuç

Mali toplumunda evlilik yaşıyla ilgili tartışmalar İslâm hukuku, geleneksel örf-adet ve modern hukuk arasında çok boyutlu bir etkileşimi ortaya koymaktadır. Ülkenin büyük çoğunluğu Müslüman olduğu için evliliğe dair uygulamalarda İslâm hukuku temel referans

¹⁰⁸ Bkz. 1917 tarihli Hukuk-ı Aile Kararnâmesi, md. 4-8.

¹⁰⁹ Hallâf, *Ahkâmü'l-ahvâli's-şahsiyye*, s. 30, 31, 34, 35, 36, 65.

¹¹⁰ Diyanet İşleri Başkanlığı, Din İşleri Yüksek Kurulu, Karar No: 44, 2012. <https://kurul.diyaret.gov.tr/Karar-Mutalaa-Cevap/4372/kucuklerin-evlendirilmesi> (19.05.2025).

alınmakta, özellikle kız çocuklarının evlenmesinde bülûğ yaşı belirleyici olmaktadır. Mali Cumhuriyeti Kişiler ve Aile Kanunu'nun kadınlar için 16, erkekler için 18 yaşını şart koşması, klasik fıkhıta yer alan ergenlik temelli anlayışla kısmen örtüşmekte; bu durum yasa ile yerel uygulamalar arasında görece bir uyum sağlamaktadır.

Buna karşın, hükümetin kadınlar için evlilik yaşını 18'e çıkarma yönündeki çabaları, toplumun dinî ve kültürel duyarlılıklarıyla çatıştığı için halk nezdinde ciddi tepkilerle karşılaşmış ve uygulamada başarısız olmuştur. Bu durum, modern hukuk düzenlemelerinin toplumsal meşruiyet kazanabilmesi için yerel değerlerle uyumlu olması gerektiğini göstermektedir.

İslâm hukukunun evlilik yaşına dair klasik yaklaşımı, dönemin sosyal yapısıyla uyumlu bir esneklik içermektedir. Ancak günümüzde erken evliliğin yol açtığı psikolojik, fiziksel ve eğitimsel sorunlar dikkate alındığında, maslahat ilkesi gereği evlilik yaşının yeniden değerlendirilmesi elzemdir. Bu bağlamda devletin kamu yararı doğrultusunda evlilik yaşını sınırlaması hem İslâm hukukunun dinamik yapısına hem de toplumsal gerçekliğe uygun düşmektedir. Neticede, erken yaşta evliliklerin azaltılması yönündeki eğilim hem bireysel hakların korunması hem de evliliğin şer'î ve toplumsal amaçlarına daha uygun bir zemin oluşturma açısından olumlu bir gelişme olarak değerlendirilmelidir.

Bu bağlamda, evlilik yaşı konusunda gerek İslâm hukuku gerekse pozitif hukuk açısından yapılan çalışmaların daha fazla alan araştırmasıyla desteklenmesi gerektiği açıktır. Mali özelinde, yerel halkın dinî-manevî referansları ile modern hukuk normları arasındaki ilişkiyi sahadan verilerle ortaya koyan etnografik çalışmalar eksiktir. Ayrıca, küçük yaşta evliliğin uzun vadeli etkilerini ortaya koyan sosyo-psikolojik analizlerin fıkıh disipliniyle bütünleşmiş biçimde değerlendirilmesi hem normatif hem pratik çözümler üretmek açısından önem arz etmektedir. Gelecekte yapılacak çalışmalarda, Mâlikî mezhebi özelinde fikhî içtihatların günümüz sosyolojik yapısıyla nasıl uzlaştırılabileceğine odaklanılması; ayrıca dinî liderlerin, kadın örgütlerinin ve hukukçuların ortak zeminde buluşturulabileceği öneri modelleri geliştirilmesi yerinde olacaktır. Bu sayede sadece teoriyle sınırlı kalmayan, aynı zamanda uygulamaya yönelik yol haritaları sunan çok disiplinli bir yaklaşım geliştirilebilir.

Kaynakça

- Acar, Halil İbrahim. *İslâm Aile Hukuku*. İstanbul: Ensar yayınları, 2017.
- Akgündüz, Ahmed. *İslâm Hukuku ve Osmanlı Uygulaması*. Ankara: DİB Yayınları, 2011.
- Atar, Fahrettin, "Nikâh", *DİA*. 33/112-117. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.

- ‘Alîş, Muhammed b. Ahmed b. Muhammet. *Minehül-Celil Şerhu Muhtasari Halil*. Beyrut: Dâru’l-fikr, 1409/1989.
- el-Bârî, Muhammed Fadıl Ali-Said İbrahim Kraydiyyah. *el-Müslimûn fî Garbi İfrîkya: Târîhun ve Hadâre*. Lübnan: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2007.
- Code des personnes et de la famille du Mali, Loi n°2011-087 du 30 décembre 2011, art. 4.
- Çolak, Abdullah. *İslâm Aile Hukuku*. Ankara: Öncü Basım Yayın, 2017.
- Dirik, Mehmet. “Seçimlik Bir Hak Olarak Bülûğ Muhayyerliği”. *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6/11, (Bahar 2019), 61-96.
- Diyanet İşleri Başkanlığı, Din İşleri Yüksek Kurulu, Karar No: 44, 2012. <https://kurul.diyanet.gov.tr/Karar-Mutalaa-Cevap/4372/kucuklerin-evlendirilmesi> (19.05.2025).
- Ebû Bekir Muhammed b. Ebî Sehl es-Serahsî, *el-Mebsût*, Beyrut: Dâru’l-Ma’rife, 1414/1993.
- Engelcke. Dörthe, Dominik Krell, Nadjma Yassari. “Underage Marriage: Legal and Social Practice in Muslim Jurisdictions”, *Arab Law Quarterly* (2025), <https://doi.org/10.1163/15730255-bja10184>.
- Hallâf, Abdu’l-vahhâb. *Ahkâmü’l-ahvâli’ş-şahsiyye*. Beyrut: Dâru’l-kütübi’l-ilmiyye, 1971.
- Human Rights Watch, “Mali: Drop Harmful Provisions from Family Code,” <https://www.hrw.org/news/2011/08/10> (18.05.2025).
- İbn ‘Âbidîn, Alâüddîn Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dimeşkî. *Reddû’l-muhtâr ‘ale’d-Dürri’l-muhtâr şerhu Tenvîri’l-efsâr*. Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1412/1992.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed b. Ali b. Ahmed. *el-Muhalla bi’lâsâr*. Beyrut: Dâru’l-fikr, t.y.
- İbnu’l-Hümâm, Kemalüddin Muhammed. *Fethu’l-kadîr*. Beyrut: Dâru’l-fikr, t.y.
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah. *el-Muğnî*. Kahire: Mektebetü’l-Kahire, 1388/1968.
- İbn Münzir, Ebû Bekr b. İbrahim en-Nisâbüri. *el-İcmâ’*. Dâru’l-müslim li’n-neşr ve’t-tevzî’, 1425/2004.
- İbn Rüşd, Ebû’l-Velîd Muhammed b. Ahmed. *Bidâyetü’l-müctehid ve nihâyetü’l-muktesid*. Kahire: Dâru ihyâi’t-türâsi’l-Arabî, 2004.
- İdris Traore. *Ahkâmu’z-zevâc fî kânûni Cumhûriyyeti Mali*. Câmi‘atü’l-Meliki Su‘ûd, 1439/2018.
- Kadri Paşa, Muhammed. *Kitabü’l-ahkâmi’ş-şer’iyye fî’l-ahvâli’ş-şahsiyye alâ mezhebi’l-İmam Ebî Hanîfeti’n- Nu‘mân*. Dâru İbn Hazm, 1428/2007.

- Kâsânî, Alâeddin Ebû Bekir b. Mes'ûd. *Bedâi' u's-sanâi' fî tertîbi's-şerâi'*. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, t.y.
- Kavas, Ahmet. "Mali", *DİA*. 27/493–504. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Pew Research Center, "The Future of the Global Muslim Population," 2011. <https://www.pewresearch.org/religion> (erişim: 18.05.2025).
- Semiz, Yaşar. "1923–1950 Döneminde Türkiye'de Nüfusu Arttırma Gayretleri ve Mecburi Evlendirme Kanunu (Bekârlık Vergisi)", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. 2010, Sayı: 27/423 – 469. s.451 (TBMM ZC., devre 5, C., 26, içtima 3, 15 Haziran 1938 tarihli 76. Toplantı, s., 172- 173'den).
- Türk Medenî Kanunu (1926), m. 88.
- Nevevî, Ebû Zekerîyyâ Muhyiddîn b. Şeref. *el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzebe*. Beyrut: Dâru'l-fikr, t.y.
- Şâfîî, Muhammed b. İdris. *el-Ümm*. Beyrut, 1973.
- Şirbînî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb. *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-Minhâc*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1994.
- Yaman, Ahmet. "Doktrin ve Olgu Bağlamında Küçüklerin Evlendirilmesi", *Eskiyeşi*, sayı 39, (Mart 2019), 9-29.
- Yaşar, Hakime Reyyan – Yılmaz, Mustafa. "İslâm Aile Hukukunda Evlilik İçi Nafaka Eksikliğinin Boşanmaya Etkisi", *İslâm Aile Hukuku'nda Güncel Çalışmalar*. Ankara: Hiperlink Yayınları, 2023.
- Zeyla'î, Fahrüddin Osman b. Ali. *Tebyînu'l-hakâik şerhu Kenzi'd-dekâik*. Bulak: Matbaatü'l-kübrâ, 1313.
- Zühaylî, Vehbe b. Mustafa. *el-Fıkhu'l-İslâmî ve edilletühû*. Dâru'l-fikr Suriye Dimeşk, t.y.